

ARAŞTIRMA MAKALESİ

1) Berfin İrmak EROL

AHBV Üni
Lisansüstü Eğitim Enst.
Kültürel Antropoloji

erol.berfinirmak@hbv.edu.tr

 0009-0001-8066-2105

2) Dr. Öğr. Üyesi Yeşim DİLEK

AHBV Üni.
Edebiyat Fak.
Antropoloji Böl.

yesim.dilek@hbv.edu.tr

 0000-0003-0863-5468

 10.56387/ahbvedebiyat.1569683

Gönderim Tarihi: 18.10.2024

Kabul Tarihi: 08.12.2024

Alıntı: EROL, B. İ; DİLEK, Y.
(2024) "Kültürel Antropoloji
Bağlamında Antik Yunan'da
Müziğin Büyüsü ve Orfizm".
AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi, (11), 21-29.

KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ BAĞLAMINDA ANTİK YUNAN'DA MÜZİĞİN BÜYÜSÜ VE ORFİZM

ÖZ: Sosyal ve Kültürel Antropoloji disiplini sosyal bilimlerin önemli çalışma konularından biri olan büyü fenomenini, toplumsal örgütlenme dinamikleriyle birlikte açıklamaya çalışmış ve büyü kavramının dini inanç sistemlerine ne şekilde sirayet ettiğine odaklanmıştır. Büyü meselesine dair bu yaklaşım büyü yapabilme gücü ya da hakkı olan kimselerin toplum nezdindeki otoritelerini sorgulatmış ve bu gücün ya da hakkın kaynağı aranmıştır. Büyücülük "özüne" sahip olduğu düşünülen bu kişiler, bir sözü, nesneyi ya da simgeyi aracı olarak sunup, doğaüstüyle iletişim kurmuş ve insanüstü özellikler göstermişlerdir. Antik Yunan'da kimilerine göre gerçekten yaşamış olan kimilerine göre de yalnızca mistik bir kişi olan Orpheus, Apollon'un hediye ettiği ve ustaca çaldığı liri ile büyüleyici şarkılar söyleyerek ölümlü bir insanın yapamayacağı şeyleri yapmıştır. Heracles ve Odysseus gibi Tartaros'a inip, yeryüzüne geri gelen nadir karakterlerden biri olmuş ve bunu büyüleyen savaşçı öyküsüyle değil, çok sevdiği karısının ölümünü kabullenmeyip onu geri getirmek istemesi sebebiyle başarmıştır. Bu vesileyle ölümle tanışıklığı onu, ölüm sonrası ve ölümsüzlük hakkında düşünmeye sevk etmiş ve onun fikirlerini, deneyimlerini benimseyerek örgütlenen gizemli bir dinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Orfizm olarak adlandırılan bu inanç biçiminin antropolojik çözümlenmesini yapmak olmuştur. Bu çözümlemede Antik Yunan toplumunun müziğe attığı kutsiyetinin anlamı dikkate alınmış, Orpheus'un dini bir otoriteye dönüşmesinin sebepleri ölüm ve büyü ekseninde incelenmeye tabii tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Antropoloji, Büyü, Antik Yunan Dini, Müzik, Orfizm.

THE MAGIC OF MUSIC AND ORPHISM IN ANCIENT GREECE IN THE CONTEXT OF CULTURAL ANTHROPOLOGY

ABSTRACT: The discipline of Social and Cultural Anthropology has tried to explain the phenomenon of magic, which is one of the important subjects of social sciences, together with the dynamics of social organization, and has focused on how the concept of magic permeates religious belief systems. This approach to the issue of magic has questioned the authority of those who have the power or right to practice magic in the eyes of society, and the source of this power or right has been sought. These people, who were thought to possess the "essence" of sorcery, communicated with the supernatural by offering a word, object or symbol as an intermediary and showed superhuman characteristics. Orpheus, who actually lived according to some in ancient Greek society and was merely a mystic according to others, sang enchanting songs on his lyre, a gift from Apollo and skilfully played by him, and did things that a mortal man could not do. Like Heracles and Odysseus, he was one of the rare characters who descended to Tartarus and came back to earth, not because of his fascinating warrior story, but because he refused to accept the death of his beloved wife and wanted to bring her back. His acquaintance with death on this occasion led him to think about the afterlife and immortality, and was instrumental in the emergence of a mysterious religion organized by adopting his ideas and experiences. The aim of this study is to make an anthropological analysis of this form of belief called Orphism. In this analysis, the meaning of the sanctity attributed to music by Ancient Greek society was taken into account, and the reasons for Orpheus' transformation into a religious authority were analysed in the axis of death and magic.

Keywords: Cultural Anthropology, Magic, Ancient Greek Religion, Music, Orphism.

Giriş

Sosyal ve kültürel antropoloji disiplini insan mefhumunun sırrını, insanın anlam oluşturma kapasitesinde aramıştır. Bu arayış insanın sosyal yaşamın düzenlenmesi bağlamında geliştirdiği anlam şemasının örgütlülüğünün ve bu örgütlülüğün antropolojinin "meşru" alanı olan kültürün ana unsuru olduğunun fark edilmesini sağlamıştır (Monaghan-Just, 2013: 77; Malinowski, 2020: 49). Zamanla kültür kavramının kapsamına ve kültürü oluşturan unsurlara dair farklı antropolojik paradigmlar gelişmiş fakat antropolojinin kuramsal çerçevesinin sınırları sosyal yapıların bütün kurumlarını içeren şekilde oluşturulmuştur (Özbudun, 2015: 37). Din, siyaset, ekonomi ve aile gibi kültürü oluşturan kurumlar sosyal yapıların yalnızca bileşeni olarak görülmemiş, bir kurumlar teorisi geliştirilerek bütünsel bir yaklaşım benimsenmeye çalışılmıştır (Erickson-Murphy, 2019: 197-198; Malinowski, 2020: 48). Fakat başlangıçta yalnızca batılı olmayan küçük ölçekli toplumlara inceleleyen sosyal ve kültürel antropoloji disiplini özellikle hegemonik Yahudi-Hristiyan dini geleneklerinin Avrupa merkezli önyargıları sebebiyle öteki kurumsal dini geleneklerin toplumlar özelindeki işlevini ve anlamını aktarmak konusunda etkili olmamıştır (Glazier, 2005: 122). Özellikle evrimsel antropoloji yaklaşımı, *ilkel* toplumların büyüsel pratiklerini gelişim sürecinin en alt basamağı olarak görmüştür; ayrıca ideal bir bilim toplumunun önce büyü temelli bir inanç anlayışından, daha sonra ise dini inanç sistemli bir sosyal düzen biçiminden geçerek oluşabileceğini ön görmüştür (Morris, 2004: 149-151). 1940'lı 50'li yıllarda antropolojinin alanının ve nesnesinin genişlemesi bu düşünsel sorunu ortadan kaldırmış, İngiliz ve Kuzey Amerikalı antropologlar tarihsel farkındalığın arttığı, kent temelli bir antropoloji geleneğinin gelişmesine öncü olmuşlardır (Erickson ve Murphy, 2019: 197-198).

Özbudun'a göre batı kültürel bağlamını oluşturan bileşenler söz konusu olduğunda antropolojik teori dini söylemleri, siyasal ideolojilerin taşıyıcısı olarak görme eğilimindedir (2015: 42). Antropolojik eğilim Antik Yunan dini araştırmacılarını inancın, gündelik yaşam pratiklerinin içerisine hukuk sistemiyle, sanatla, siyasetle işlediğini ve özellikle halka açık bir şekilde gerçekleştirilen ritüellerin dini anlamın sürekliliğini sağlamak için bir araç olarak kullanıldığını vurgulamaya yöneltmiştir (Raffa, 2017: 1181). Bu ritüeller manada ortaklaşabilen insanlar arasında bir eylem ve düşünce örgütlülüğü sağlamış, kutsal olanla iletişim kurmanın yolları aranmıştır. Bu bağlamda ritüellerin antropolojik çıktıları içerisinde barındırdığı olgular da önemli kılınmıştır ve Antik Yunan uygulanan ritüellerin önemli bir parçası olan müzik, tanrıların bir armağanı olarak hem kutsal görülmüş hem de sözlü kültürün taşıyıcısı olmuştur (Mustan Dönmez-Kılıçer, 2011: 102). Dolayısıyla Antik Yunanlar için müzik yapabilme yetisi olan kişiler insani ve ilahi alan sınırlarının geçilmesini sağlayan olağanüstü kişiler olarak görülmüştür (Özbilen, 2024: 1002). Bu kişilerden biri Orpheus'tur.

Orpheus, hakkındaki masalların dahi sanatçıları etkilediği, müziğiyle ölümü bile karşısına almış bir ozan olarak bilinmektedir (Erhat, 2011: 230). MÖ. 8.yüzyıl'da yaşamış bir Trakya kralı ve ilham perisi Kalliope'nin oğlu olduğu söylenmektedir (Dufourmantella, 2017: 19). Orpheus'un var olmuş bir kişi mi yoksa Antik Yunan inancının evrim sürecinin oluşturduğu simgesel bir karakter mi olduğu tartışma konusudur. ¹

Graves'in anlatımıyla Orpheus'un kültür tarihi sahnesinde boy göstermesinin sebebi olan miti, çok sevdiği karısı Eurydice'in bir yılan sokması sonucu ölmesi, Orpheus'un bu ölümle baş edemeyerek karısını kurtarmak için lirinden çıkan ahenkli sesleri kullanıp ölümler diyarına gitmesiyle başlamıştır. Orpheus ölümler diyarına ulaşıp karısını oradan kurtarmak için müziğini kullanmış, yeraltı tanrısı Hades'e ulaşmadan önce ölümler diyarının üç yargıcını etkilemiş ve merhametsiz tanrı Hades'i bile karısını yeryüzüne geri döndürmeye ikna etmiştir. Hades, Eurydice'in Orpheus'la birlikte dönmesine izin vermiş fakat bir şartı vardır; Orpheus yeryüzüne çıkana kadar karısının yüzüne bakmayacaktır. Orpheus bu şartı kabul etmiştir ve Eurydice yeraltının karanlık merdivenlerini Orpheus'un lirinden çıkan sesleri takip ederek çıkmaya baş-

¹ Bu konuda bkz. Jaeger, 2019: 129.

lamıştır. Fakat gün ışığına ulaştıkları sırada Orpheus merakına yenik düşüp arkasını dönmüştür. Bu sebeple karısını sonsuza kadar kaybetmiş, geri dönmeye çalışmış ama Charon tarafından Styks Nehri'nden geçmesine müsaade edilmemiştir (2012: 137-138). Hayatının geri kalanını yaşadığı yas etrafında şekillendiren Orpheus derinden sarsılmıştır.

Ölümü üzerine farklı hikayeler anlatılsa da bunlardan en yaygın olanı, Orpheus'un karısına duyduğu sadakat dolayısıyla başka kadınları reddetmesi ile kıskanç Trakyalı kadınlar tarafından öldürülmüş olduğudur. Karısının ölümünden sonra doğduğu topraklar olan Trakya'ya dönen Orpheus burada katıldığı bir Dionysos şenliği sırasında kendisiyle birlikte olmak isteyip reddedilen Mainad'lar tarafından parçalanarak yok edilmiş ve kafası (Hebros) Meriç Nehri'ne atılmıştır; hatta nehirden denize doğru giden kafası trajik bir biçimde büyüleyici şarkılar söylemeye devam etmiştir (Hassan, 2019: 23-26).

Orpheus'u efsanevi yapan konu yalnızca trajik ölümü ya da karısına duyduğu aşk değildir. Rivayete göre Apollon'un ona hediye ettiği liriyile vahşi hayvanları dize getirmiş, nehirlerin akış yönünü değiştirmiş, Tartaros'a gidip tekrar yeryüzüne dönmeyi bile başarmıştır (Colombe, 2012: 28-30). Antik Yunan dünyasında ölümler şehrine inip geri dönmeyi başaran çok az sayıda kimse vardır ve bunlar çoğunlukla Heracles ya da Odysseus gibi kahramanlıklarıyla ün salmış kişilerdir. Orpheus bunu müziğinin büyüsunü kullanarak başarmıştır. Öyle ki ölümle kurduğu bu ilişki onu Antik Yunan'ın gizemli inanışlarından biri Orpheusçuluk/Orfizim'in gelişmesinin baş kahramanı yapmıştır.

Bu çalışmanın konusu, Orpheus'un ruhunun gölgesinde biçimlenen Orfizim inancının antropolojik izdüşümleridir. Müziğin Antik Yunan dini pratiklerinde ne şekilde kullanıldığı aydınlatılmaya çalışılarak, Orpheus'un dini bir lider olmasında etkili olan büyü yapabilme yetisi (Berk, 2010: 108) üzerinde durulacak ve büyüsel eylemlerin inanç sistemleri dinamiklerine hangi süreçlerde görüldüğüne odaklanılarak meseleye açıklık getirilecektir.

Antik Yunan Dininde Müzik

Burke, antropolog Edward Evans-Pritchard'ın kültürel olguları anlamının yolunun, araştırmacının, çalıştığı toplumun kültür dilini anlaması ve bunun toplumsal dinamikler bağlamında çevirisini yapmasında bulunduğunu söylemiştir (2022: 243). Bu yöntem antropolojinin toplumsal olgulara yaklaşımına dair bir tahmin yürütülmesini kolaylaştırmaktadır. Sosyal ve kültürel bir varlık olarak insan, yaşadığı toplumun kodlarının bir karşılığıdır ve birey sosyal organizasyona katıldığı ölçüde bu temsilleri şekillendirerek örgütsel bir bağlam oluşturmaktadır (Jourdain-Naulin, 2016). Din kavramı toplumun bir ürünü olarak, aynı kültürün mensubu olan bireyler tarafından paylaşılan, şekillendirilen epistemolojik bir olgudur. Dolayısıyla Antik Yunan dininin antropolojik özünü anlamak, bu dini geleneğin geliştiği toplumun dini inancı algılama biçiminin çevirisini yapmakla mümkün olacaktır.

Antik Yunan toplumu için dini pratikler yaşamla bütünleşik bir halde, hukuk sistemine, sosyal hayata, felsefeye ve siyasete sirayet etmiştir. Aynı zamanda Yunanlar ticaret ve seyahatler aracılığıyla Doğu'nun inançlarıyla da temas halinde bulunmuş ve eklektik bir inanç sistemi geliştirmişlerdir (Jaeger, 2019: 38). Bu kompleks yapının değişerek devamlılığını sağlayan şeylerden biri de insan eylemliliğidir. Tiyatrolar, dini törenler ve şölenler gibi umumi olarak icra edilen durumlar dini anlamın tarihsel uzamdaki taşıyıcıları olmuştur (Raffa, 2017: 1189). Antikçağ Yunanistan'ında halkın katılımı doğrultusunda gerçekleşen bu umumi performansların eşlikçisi de müziktir.

Antik Yunanlar birbirinden farklı süreçlerde, Myken saraylarından, polis yaşamına kadar müziği birbirinden farklı bağlamlarda kullanmış ve dini inançlarıyla müzik arasında kuvvetli bir ilişki kurmuşlardır (Marconi ve Rocconi, 2017: 1181-1882). Kamusal toplantılar, dua, sunu ve tapınma ritüellerinin her aşamasında müzik önemli bir yere sahip olmuştur (Landells, 1999: 1). Tanrı Zeus'un kızları olan ilham perileri Musalar müziğin ve sanatın yaratımını beslerken, tanrıların olduğu bütün şenliklerde boy göstermiştir (Erhat, 2011: 208-209).

Aristoteles Politika adlı eserinde, esinini Olympos'tan alan müziğin insanın kimliğini etkileyebilecek, heyecanlandırıp taşkın bir ruh haline büründürecek güçte bir zihin ve ahlak durumu olduğunu belirtmiştir (1975: 240). Aristoteles'in müziğin dini açıdan etkisine dair yaptığı bu tanım Antropolog Otto'nun din olgusuna yaklaşımıyla birlikte okunabilir. Otto'ya göre din kutsal olan şeyin tecrübe edilmesi olarak hislerle, uyarıcılarla var olan şeydir (1923). Öyle ki Antik Yunanlar için müziğin ve müzisyenin başarısı dahi müziği deneyimleme durumunun yarattığı atmosferle ilişkilidir. MÖ. 5. yüzyıl Atina'sında tiyatrolarda ya da müzik yarışmalarında sahne alan kimseler, sanatları karşısında izleyicinin vardığı yargıya göre değerlendirilmiştir (Raffa, 2017: 1202).

Orpheus'un Büyülü Müziği

Antropoloji disiplini büyü olarak nitelendirilen ritüel biçimini ve büyü kavramının dini deneyimle olan ilişkiselliğini konu edinmiş, özellikle son elli yılda büyü, din ve bilimin dünyaya başa çıkmanın farklı yönleri olarak birlikte var olduğunu kanıtlayan etnografik çalışmalar sürdürmüştür (Lavenda-Schultz, 2021: 105). Büyü kavramının tanımı ve toplumsal girdisi antropologlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmış, etkinliği sorgulanmıştır. Malinowski, Trobriand yerlileriyle yaptığı çalışmada, insanların doğayla ve dünyayla ilgili olarak baş edemedikleri durumlar söz konusu olduğunda büyüye yöneldiklerini belirtmiş, insanın hakimiyet alanının sınırlı olduğunun farkında olduğunu vurgulamıştır (1978: 39). Frazer ise büyüü, insanın bilimsel bir toplum yaklaşımına ulaşması sürecinde geçirdiği zihinsel evrimin bir parçası olarak görmüş, direkt temasın mümkün olmadığı durumlarda bir aracı dahilinde gerçekleşen ve çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanan bir müdahale etme biçimi olduğunu düşünmüştür (akt. Erickson-Murphy, 2019: 57). Frazer'in bu yaklaşımı oldukça önemlidir çünkü antropolojinin öteki anlayışına dair yaklaşımının değişmesi için yerinde bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Öyle ki Azandeler ile etnografik bir çalışma yürüten Evans-Pritchard, bu toplum için büyüünün ya da büyülemenin gündelik hayatın olağan akışının anormal bir anı olmadığını, toplumun doğal düzen anlayışının kendisinde saklı bir an olduğunu savunarak Batılı indirgemeci yaklaşıma karşı koymuştur (akt. Levy-Bruhl, 2020: 56). Bu bağlamda, Orpheus'un müziğinin büyüü de yalnızca onun lir çalışının ve sesinin büyüleyicinden öte, Antik Yunan toplumunun gerçekliğiyle ilişkilidir. Bu gerçeklik, müziğin bir eğlence aracı olmaktan çok, hakikatin bilinmesi, unutturulması ya da kuşaktan kuşağa aktarımı için kullanılması doğrultusunda var edilen kutsallığında gizlenmektedir (Mustan Dönmez, 2017: 30). Orpheus müziğini, baş edemediği durumlarda denetimi elinde tutmak için aracı olarak kullanırken Antik Yunan toplumunun doğal ve doğaüstü anlayışlarına uygun olmayan bir deneyim sunmaktan ziyade kolektif anlamla bütünleşmiş bir gücü simgeleştirmektedir.

Antik Yunanlar için büyü meselesi doğaüstü varlıklarla temas halinde olarak icra edilen bir iletişim türü gibi görülmekte ve içerisinde bir giz barındırmaktadır; bu giz, büyüünün genellikle kentin resmi dini dışında yapılan faaliyetleri içermesiyle alakalı olup, bazı durumlarda hoş karşılanmamıştır (Clericuzio, 2017: 1095). Söz edilen hoşnutsuzluk Antik Yunanlar için büyü olgusuna anlam veren antropolojik çıktılarla açıklanabilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Yunan dininin başka inançlarla temasından kaynaklanan eklektik biçimi, büyüünün de Doğulu köklerinin fark edilmesini sağlamıştır. Collins, büyü ve büyücü kelimelerinin Yunanca karşılığı olan *mageia* ve *magos*'un başka kültürlerin izlerini taşıdığını hatta *magos* kelimesinin etimolojik olarak Medeo-Pers ateş kültü rahiplerinden geldiğini belirtmiştir (2008: 55). Persler komutanları Kserkses ve kuvvetleriyle beraber Yunan topraklarına gelirken yanlarında çeşitli ritüeller yaparak büyüyle talih açan ve kehanette bulunan bir rahip kasti da getirmiş, bu gezgin rahipler ve yaptıkları Yunan toplumunda popülerleşince, yapılan ritüelleri tanımlamak için *mageia* terimi geliştirilmiştir (Köseki, 2022: 69). Bu tanımın kökenleri büyüünün anlamına dair Yunan toplumu nezdinde bir izlenime varılmasına yardımcı olsa da Dionysos ayinleri sırasında yapılan arındırma ritüellerinin ve dolayısıyla vecit dinlerin uygulamalarının da büyüünün kapsamına girmesi, bu kavramı antropolojik anlamda hem tamamlayıcı ve topluma içkin hem de gayri meşru bir zemine oturtmuştur (Clericuzio, 2017: 1095). Orpheus'un Yunanlar için anlamı da bu bağlamda büyüleme gücü ve ölümü sonrasında varlığını esrik bir şekilde devam ettiren orfizm inancıyla, bu karşıtlığın bütününün tezahürüdür.

Orpheus'un yaşamı ve ölümü ile ardından gelişen anlatıların örüntüsü, onun müziğinin büyüleyici etkisiyle birbirlerine bağlanmıştır. Öyle ki Mainad'lar tarafından parçalanarak dağılan bedeni ilham perileri tarafından bir araya getirilmiş, Olympos Dağı'nın eteklerindeki Leibe-thra'ya gömülmüştür; bu bölgede onun ölümünden asırlar sonra bile dünyadaki en güzel seslere sahip bülbüllerin yaşadığı söylenmektedir (Daniels, 2014: 182).

Orpheus'un sesinin ve lir çalışının büyüünün anlatıldığı en eski rivayet Troia Savaşı'ndan önce gerçekleşen Argonautlar Seferi'dir ve Orpheus bu sefere klasik bir kahraman ya da güçlü bir Antik Yunan savaşçısı olarak katılmamıştır. Lirinin ezgileriyle argo gemisi mürettebatını tehlikelere karşı korumuş, müziğiyle gemidekilerin huzur bulmasını sağlamıştır; öyle ki mürettebat Seirenler'in adasından geçerken Seirenler gemiyi batırmak için çıkardıkları seslerle büyü yapmaya çalışmış, Orpheus lirinin sesiyle onların sesini bastırmıştır (Rodoslu Apollonios, 2018, IV.890-910). Kimi kaynaklarda elli kimi kaynaklarda da yüz başlı bir köpek olarak tasvir edilen yeraltı dünyasının bekçisi Kerberos, yalnızca Orpheus'un büyüyle sakinleşmiş, yabani hayvanlar Orpheus'un şarkılarıyla ehlileşmiş, ona itaat etmişlerdir (Erhat, 1989: 187; Colombe, 2012: 28-30). Canlı ya da cansız ne varsa müziğiyle arkasından sürüklediği söylenen Orpheus, ağaçları yerinden oynatmış hatta ırmakların akışını değiştirmiştir (Hamilton, 2020: 77).

Antik Yunan toplumunda müziğin özünde şiir vardır ve ona eşlik eden lir, Apollon adı ve kültüyle ilişkili olmasından kaynaklı kutsaldır (İsababayeva Apaydın, 2013: 89-90). Dolayısıyla müzik kutsal olmanın yanında büyüünün taşıyıcısıdır. Hatta Malinowski büyüünün etkili biçiminin şiirde ortaya çıktığını ve en uzun süre burada muhafaza edildiğini söylemiştir (1990: 59). Yunanlarda müziğin ve şiirin doğrudan ilişkili olduğu tek Pantheon tanrısı kehanet ve şiirle özdeşleştirilen tanrı Apollon'dur (Castaldo, 2017: 1223). Orpheus'un Apollon ile ilişkisi oldukça karmaşık fakat anlamlıdır. Argo gemisinin zorlu mücadelesinde müziğiyle yardıma yetişen Orpheus gemi, Tynias Adası'na ulaştığında tanrı Apollon'u görmüş hemen bir sunak yapmaya girişip Apollon'a bir yaban keçisi adamış ve ona *Şafağın Apollon'u* ismini vermiştir (Yıldız ve Acar, 2021: 80). Atinalı Philostratos'un Apollonius'un yaşamını anlattığı eserde Orpheus'un gömülü başının tıpkı Apollon gibi kehanetlerde bulunduğunu, hatta yerel halkın Apollon'un Gyneion, Klaros ve Delphoi gibi kehanet merkezleri yerine Orpheus'u tercih ettiğini ve bunu tuhaf bulduğunu belirtmiştir (akt. Önder Kaddar, 2020: 64). Bu çalışmanın tonunu da Philostratos'un da görmezden gelemediği tuhaflığın kendisi belirlemiştir. Çünkü Apollonik bir kahraman olan Orpheus, ölümünden sonra Dionysos kültüne eklenmiş, meşhur Apollon ve Dionysos karşıtlığının² düalist bir yansıması olmuştur.

Orpheus'tan Geriye Kalan: Orfizm

Antropologlar toplumsal ve kültürel bir kurum olan dini örgütlenmelerin ve bu örgütlenme dahilinde gelişen uygulamaların, bireysel bir yaratımın sonucu olarak gerçekleşmediğini, bunun kolektif bir inşa süreci olduğunu düşünmüşlerdir (Lavenda-Schultz, 2021: 108). Bu inşa süreci kutsiyete sahip olduğu düşünülen ve herkesten farklı yetkinlikleri bulunan karaktere dini bir otorite vadetmiştir. Dolayısıyla Orfizm inancının içeriği, Orpheus'un dini bir otorite olarak yükselişinin antropolojik nedenselliği ile anlaşılmalı ve açıklanmalıdır.

Weber, dini liderlerin ya da büyücülerin etkinliklerinin meşruluğunu ve hâkimiyetlerini gerçekten öyle olsun ya da olmasın, kişinin olağanüstü özellikleri sayesinde sahip olduğu *karizmaya* bağlamaktadır (1993: 252). Weber'in bu yaklaşımı dini otoritenin dinamiklerini anlamak konusunda belirleyici olmuştur çünkü otoriteyle özdeşleştirilmiş bu olağanüstü güç, onun çevresinde örgütlenen dini topluluğun kurtuluş ümidinin dayanağıdır. Orfizm, direkt olarak Orpheus'un büyüünün kurtuluşu sağlayacağına dair bir yaklaşımı benimsemese de onun yeraltı dünyasına inen nadir Yunan karakterlerden biri olması gerekçesiyle sahip olduğu otoritenin bilinciyle gelişmiş bir kurtuluş dinidir (Aydın, 2003: 192-193). Orfistler hem ölümün ölümsüz ruh için olan yıkıcı etkilerinden kurtulmayı amaçlamış hem de arınarak ölmenin tek doğru yol

² Bu konuda bkz. Nietzsche, 2018.

olduğuna inanmışlardır; ölümsüz ve tanrısal kabul ettikleri ruhun, hapsoldüğü bedenden yalnızca arınma ritüelleri aracılığıyla kurtulacağını, eğer insan yaşamı buna göre düzenlemezse ölümden sonra ruhun başka bir bedende zuhur edip tekrar hapsolacağını ileri sürmüşlerdir.

Ölüm, Orfizim için bir eşiktir ve bu bağlamda bu çalışmada ölüm eşik olarak tanımlanmaktadır. Burada eşik olarak ölüm, hem insanın kültürel eylemliliğinin bir başlangıç noktası olarak kullanılmış hem de fani ve ölümsüz olmak arasında bir sınır olarak belirlenmiştir. Orfistler ölümlülük düşüncesinin insan örgütlülüğü için etkin bir konu olması nedeniyle eylemde ortaklaşabilmişlerdir. Ölümlülük bilgisi insanın kendi hayatına anlam katma amacıyla kültürel katılıma dair temel güdü oluşturmuştur (Seale: 2014: 448). Aynı zamanda Orfizim'in arınma ritüellerinin amacı ve manifestosunun içeriği beden ölümünü ve ruhun kurtuluşu fikriyle düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Arınmak ve kurtulmak ancak bir kirlilik, tehlike, kaygı ya da sıkıntı söz konusu olduğunda var olabilmiş ve teolojik anlayışlar bu durumların varlığını günah olgusuyla beraber işlemiştir (Akcan, 2023: 15; Demirörs, 2022: 21-40). Bu bağlamda Orfik öğretinin insanın arınarak temizleneceğine yönelik önermesi günahkârlık ve tanrısallığının bir arada bulunması dolayısıyla düalisttir. Söz konusu olan düalizmin kaynağı Orfik anlatının yaratılış mitindedir. Bir rivayete göre Zeus'un Semele'den doğma oğlu olan Dionysos, Hera'nın emriyle titanlar tarafından parçalanıp yenmiştir. Zeus, buna karşılık yıldırımıyla titanları küle çevirmiştir ve insan bu küllerden yaratılarak hem Dionysos'un bedeninin tanrısallığını içinde taşımış hem de titanların günahları sebebiyle var olmuştur (Berk, 2010: 112).

Daha önce belirtildiği gibi Orpheus'un Apollon ve Dionysos ile olan dikotomik ilişkisi, yaşam ve ölüm zıtlığının iç içe oluşuyla çözümlenebilir. Orpheus, yaşarken lir çalışının büyüsü ve Apollon'a olan yakınlığıyla bilinmektedir. Apollon Antik Yunanlar için düzenin, uyumun simgesi olup, ölüm fenomeninin tam tersidir çünkü ölüm, insan ilişkilerinin ve toplum düzeninin kaçınılmaz bir tehdit unsurudur (Seale, 2014: 448). Orpheus, ölümden sonra Orfizim inancı bağlamında Dionysos'la birleşmiş ve bu inanç tıpkı Dionysos gizemleri gibi geçiş ritüellerini barındırarak, hegemonik mitoloji yaklaşımı Yunan dinine yeni bir soluk getirmiştir (Mızrak, 2018: 49).

Orfizim inancı arınarak ölümsüzlüğe ulaşma fikrini belirli yasaklar dâhilinde geçerli kılmıştır. Bu yasakların en belirgin olanları et yenilmemesi, yün giyilmemesi, kan akıtılmaması, cinsel perhiz ya da az yemek yemektir (Berk, 2010: 113; Çetin, 2020: 338). Açıktır ki, bu yasaklar canlılıkla ve fiziksel bedenle doğrudan ilişkilidir. Antropoloji disiplini dini sistemlerdeki bu yasakların nedenine dair farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Antropolog Douglas, dinsel yeme-içme yasaklarının o dinin mensuplarının düşünce sistemini referans alınarak açıklanabilir bulmuş, Strauss, bu yasakların doğrudan dini sistemlerin kendisinden çıktığını savunmuş, Harris ise özellikle hangi hayvanların yenilebilir olduğu konusundaki düzenleme ve yasakların hayvanların toplumsal faydalılığı çerçevesinde yorumlanabileceğini belirterek işlevselci bir bakış açısı sunmuştur (akt. Morris, 2004).

Orfizmin mitoloji temelli Yunan dinindeki yeri, meseleye siyasal bir bağlam da kazandırmaktadır. Antik Yunan aristokrasisinin dünya görüşünü yansıtan mitoloji temelli inanç, insanlar ve tanrılar arasındaki çizgileri belirginleştirirken, öteki bir inanma biçimi olan Orfizim, Yunan siyasetinin içine yerleşmiş dini kodlara meydan okuyarak, insan ruhunun dünyada acı çekmek için var olduğu fikrini benimsemiştir (Hançerlioğlu, 2005: 347). Bu anlayış, yalnızca egemen olan inanma biçimine karşı koymamış aynı zamanda insanı, tiranların günahı sonucu var olmuş canlılar olarak görmüş ve feodal soyluluğun ya da seçkin siyasal sınıfların, günah kavramını onursuzluk ve utanç verici bulmasından dolayı öteki ve ayrıksı olmuştur (Bendix, 1965: 85). Bu sebeple Orfizim, çileci bir hayat yaşamının doğruluğunu kurumsallaştırarak, ekonomik ve toplumsal koşullar yüzünden çile çeken insanların dinsel rahatlama motivasyonları olmuştur (Mızrak, 2018: 49). Orpheus kendisi de bu yaklaşımın etkin olduğu bir hayat sürerek, karısının ölümüne Yunan toplumunun ölçülü olma idealiyle karşılık vermemiş, abartılı yas süreçlerinden geçerek akılcı erkeklik kimliğinden uzak bir duruş sergilemiştir (Fabiano, 2017: 678-688). Kla-

sik Yunan kahramanları tanrıların taktirini kazanarak yaşamak ve ölümsüzlüğe bu şekilde yaklaşmak fikrini benimseyerek ölümü bertaraf etmeye çalışırken, Orfizm bedeni bertaraf etmeye çalışmıştır.

Sonuç

Bir toplumun dini inanç dinamiklerinin antropolojik olarak incelenmesinin yolu o toplumda dini deneyimlerin yaşanmasına sebebiyet veren olguların irdelenmesi ile mümkündür. Mevcut dinamikler toplumun oluşturduğu kültür dilinin bir karşılığıdır. Antropoloji disiplini başlangıçta Batılı olmayan toplumların kültür dilinin çevirisini yaparken öznesini değiştirmiş ve aynı toplumun ötekilerine de yer vermiştir. Kültür taşıyıcıları aynı olsa dahi anlamın diğer toplumsal olgularla ilişkisi farklı gruplar için yorumlama farklılıkları getirmiş öteki dini gruplar bu sayede oluşmuştur.

Antik Yunan toplumunda müzik, post-modern anlamıyla var olmamış, müziğe uygulayıcıları ve deneyimleyenleri için bir kutsiyet atfedilmiştir. Bu kutsiyet hakikatin bilinmesi, doğaüstüyle iletişim gibi konuların içerisine yerleşmiş ve dini pratikler aracılığıyla gündelik hayata sirayet etmiştir. Bu sebeple Orpheus, büyüleyici müziğiyle Yunan dini inancı için önemli bir figür haline gelmiştir. Müziğiyle doğayla bağlantı kurmuş, vahşi hayvanlara diz çöktürmüş, nehirlere yönünü değiştirmiş ve ağaçları köklerinden oynatmıştır. Bununla sınırlı kalmamış ölmüş karısını geri getirebilmek için yeraltının amansız bekçisi Kerberos'u bile dinginleştirmiştir. Dolayısıyla Orpheus'un müziğiyle yaptıkları yalnızca bir inanç meselesi değildir. Olumsuz durumları dahi değiştirebilecek olan bu gücü, antropolojik anlamda bir büyü çeşididir.

Büyü ve dinin antropolojik anlamdaki farkı bu çalışmada konu dışı bırakılmıştır. Sonuca varırken asıl odaklanılan büyü ve din gibi olguların birbirleriyle var olmalarından kaynaklanan yönlendirici etkisidir. Antropologlar büyü'nün tanımlanmasına dair farklı yaklaşımlar sunsa da büyü'nün ve büyü uygulayıcılarının toplumlar nezdindeki otoritesi konusunda hemfikirlerdir. Müziğini, doğayı ya da doğaüstünü etkisi altına almak için bir aracı olarak kullanmaktan çekinmeyen Orpheus yapabileceklerinin ve gücünün farkında olup, antropolojik anlamda bir büyücüdür.

Ölümler ve ölüm sonrasıyla olan bu yüzleşmesi onun fikirlerinin etkisiyle gelişecek gizemli bir dini inanç olan Orfizm'deki otoritesini sağlamış, kendi toplumunun ötekisi olan bir örgütlenmeye öncülük etmiştir. Bu örgütlenme yalnızca dini paradigmadaki bir farklılaşma alanı oluşturmamıştır. Antik Yunan dini özellikle Yunan siyasetiyle doğrudan ilişkili olmuş ve Orfizm aristokratik bir inanma halini barındırmamıştır. Orfistler insan bedeninin asıl ölümsüz olan ruhu hapseden maddesel bir var olma hali olduğunu düşünmüş ve çileci bir hayat biçimi geliştirerek Orpheus'un izinden gitmişlerdir. Bu çileci yaklaşımın izleri daha sonraları Peygamber İsa'da belirginleşecek, Orfistler yalnızca dönemlerinin ötekileri olarak kalmayacaklardır.

KAYNAKLAR

- AKCAN, N. (2023). "Dinlerde "Ölüm Olgusu" Üzerine Oluşmuş Ritüel Arınma Uygulamaları". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C (10), 2: 461-485.
- AKCAN, N. (2023). *Dinlerde Arınma Ritüellerinin Fenomenolojisi*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi. 817433.
- APOLLONIUS RHODIUS, (1889). 'The Argonautica' of Apollonius Rhodius. Bell, G. (Edt.) London: Chiswick Press.
- ARISTOTELES (1975). *Politika*. (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ATAY, T. (2004). *Din Hayattan Çıkar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYDIN, F. (2003). "Sır Dinlerinde Kurtuluş". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 189-198).
- BENDIX, R. (1965). *Max Weber on Bureaucracy*. California: Wadsworth Publishing Co.
- BERK, F.M. (2010). "Düalist Bir Öğreti Olarak Orfizm". *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarih'in Peşinde*, 3, 107-118.

- BURKE, P. (2022). *Kültür Tarihinin Çeşitliliği*. (Çev. Mesut Düzce vd.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- CASTALDO, D. (2017). Mitlerden Külte Yunan Müziği: Müzik Çalgıları ve Tanrısal Atribüleri. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan (1223-1227)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- CLERICUZİO, A. (2017). Yunanistan'da Büyü ve Kehanet. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan (1095-1100)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- COLLINS, D. (2008). *Magic in the Ancient Greek World*. Malden: Blackwell Ancient Religions Publishing.
- COLOMBE, C. (2012). *Müziğin İnsan ve Hayvanlara Etkisi*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- ÇETİN, G. (2020). "Sosyal Bir Olgu Olarak Hristiyanlık ve Hinduizm'de. Asketizm." *Mecmua (10)*, 369-394.
- DANIELS, M. (2014). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*. İstanbul: Maya Kitap.
- DEMİRÖRS, F. (2022). Dinlerde Arınma ve Kefaret. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C (5), 1: 21-40.
- DUFOURMANTELLA, A. (2021). *Riske Övgü*. (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Kolektif Kitap.
- ERHAT, A. (1989). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ERHAT, A. (2011). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ERICKSON, P.A. ve Murphy, L.D. (2019). *Antropoloji Kuramları Tarihi*. (Çev. Özge Kanlı), İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- FABIANO, D. (2017). Akheron'u Geçiş: Cenaze Adetleri ve Öte Dünya İmgeleri. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan (683-690)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- FABIANO, D. (2017). Gizem Dinleri. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan (676-682)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- FRAZER, J.G. (2023). *İnsan Tanrı ve Ölümsüzlük*. (Çev. Ayşe Tekşen), İstanbul: Alfa Yayınları.
- GLAZIER, S.D. (2005). *Din antropolojisi Din Toplum ve Kültür*. (Çev. Ali Çoşkun), İstanbul: İz Yayıncılık.
- GRAVES, R. (2012). *Yunan Mitleri Tanrılar Kahramanlar Söylenceler*. (Çev. Uğur Akpur), İstanbul: Say Yayınları.
- HAMILTON, E. (2020). *Mitologya*. (Çev. Ülkü Tamer), İstanbul: Varlık Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, O. (2005). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar Cilt:4*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- HASSAN, I. (2019). *Orpheus'un Parçalanışı*. (Çev. Emel Aras), Ankara: Hece Yayınları.
- ISABABAYEVA, A. (2013). Antik Yunan Felsefesinde Çalgıların Ethos'u. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 82-99.
- JAEGER, W. (2019). *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. (Çev. Güneş Ayas), İstanbul: İthaki Yayınları.
- JOURDAİN, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. (Çev. Öykü Elitez), İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOTTAK, C.P. (2002). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (Çev. İzzet Duyar vd.), Ankara: Ütopya Yayınları.
- KÖSEKLİ, K. (2022). *Eski Yunan Toplumunda Büyü*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi. 749730.
- LANDELLS, J.G. (1999). *Music in Ancient Greece and Rome*. Oxon: Routledge.
- LAVENDA, R.H. ve Schultz, E.A. (2013). *Kültürel Antropoloji Temel kavramlar*. (Çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- LEVI-BRUHL, L. (2020). *İkel Toplumlarda Mistik Deneyimler*. (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- LEVI-STRAUSS, C. (2018). *Yaban Düşünce*. (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MALINOWSKI, B. (1992). *Bilimsel Bir KültürTteorisi*. (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

- MARCONİ, L. ve Rocconi, E. (2017). Müzik: Giriş. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan* (1181-1183). İstanbul: Alfa Yayınları.
- MONAGHAN, J. ve Just, P. (2013). *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. (Çev. Hakan Gür), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- MORRIS, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (Çev. Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- MUSTAN DÖNMEZ, B. ve Kılınçer, Z. (2013). Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, C (1), 1: 101-113.
- NIETZSCHE, Friedrich (2018). *Tragedyanın Dogusu*. (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OTTO, R. (1923). *The Idea of the Holy*. London: Oxford University Press.
- ÖNDER KADDAR, S. (2020). *Anadolu'da Yerel, Yerel-üstü ve Bölgeler-üstü Bilicilik*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi. 636644.
- ÖZBUDUN, S. (2015). *Hermes'ten İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- ÖZGEN, M. (2021). "Antropolojide Din ve Ritüel". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(36), 1304-1316.
- PALA, Ş. (2004). "Antropoloji ve Onun Alameti Farikası: Katılarak gözlem". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 123-141.
- PORTA, D. ve Keating, M. (2015). *Sosyal Bilimlere Yaklaşımlar ve Metodolojiler Çoğulcu Bir Perspektif*. (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Küre Yayınları.
- PRITCHARD, E. (1998). *İlkelerde Din*. (Çev. Hüseyin Portakal), Ankara: Öteki Yayınevi.
- RAFFA, M. (2017). Yunan Mousike Kültürü: Müzik Faaliyetlerinin Vesileleri ve Bağlıları. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), U. Eco (Der.), *Antik Yunan* (1189-1193). İstanbul: Alfa Yayınları.
- RODOSLU APOLLONİOS (2018). *Argonautika*. (Çev. Ari Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROMAN, L. & Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*. Facts on File Inc.: Infobase Publishing: New York.
- SEALE, C. (2014). Yaşam/Ölüm. (Çev. Rabia Çetin ve Ayşe Nur Güdekil), C. Jenks (Der.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* (447-469). Ankara: Atif Yayınları.
- WEBER, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- YILDIZ, N. ve Acar, V. (2021). "Khalkedon'dan Kolkhis'e: Argonautları Keşfetmeye Yönelik Bir Tur Önerisi". *Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi*, C (2), 1: 75-89.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.